

УДК 811.161.2'373.7:502

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.2>

Ірина КУПІНА

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і методики викладання філологічних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, вул. Алчевських, 29, м. Харків, Україна, 61002

ORCID: 0000-0003-3009-1604

Ірина РАДЧЕНЯ

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики викладання природничо-математичних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, вул. Алчевських, 29, м. Харків, Україна, 61002

ORCID: 0000-0003-2524-7109

Оксана МІЩЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної педагогіки, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, вул. Алчевських, 29, м. Харків, Харківська обл., Україна, 61002

ORCID: 0000-0002-6989-0537

Бібліографічний опис статті: Купіна, І., Радченя, І., Міщенко, О. (2024). Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами на позначення природи. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 6, 11–15, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.2>

ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ФРАЗЕОЛОГІЗМАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРИРОДИ

В Україні сьогодні пріоритетними напрямками дошкільної освіти залишаються безпечність та збереження життя дітей. Спочатку COVID-19, наразі повномасштабна війна, змушена еміграція сімей із дітьми – усе це вплинуло на зазначену царину. Незважаючи на такі виклики часу, заклади дошкільної освіти продовжують працювати в надскладних умовах, організація освітнього процесу відбувається на високому рівні.

У статті висвітлено основні аспекти роботи над збагаченням словника дітей старшого дошкільного віку, визначено актуальність, окреслено завдання. У науковій розвідці, з огляду на науково-методичну літературу й чинні документи, що регулюють організацію освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, репрезентовано зміст понять і термінів «дошкільна освіта», «словник дитини», «фразеологія», маніфестовано систему занять, спрямованих на збагачення словника дітей старшого дошкільного віку засобами фразеологізмів на позначення природи, перевірено їхню ефективність, наголошено на важливості засобів фразеології для збагачення словника дітей старшого дошкільного віку та обґрунтовано доцільність розроблених занять.

У дослідженні акцентовано увагу на вагоме значення методичної роботи, спрямованої на збагачення словника дітей, а також важливість використання образних виразів у їхньому психічному розвитку. Завдяки образним мовним одиницям, діти ознайомлюються з глибокими національними традиціями, культурними символами, явищами природи й красою української мови. Це сприяє розвитку їхньої уяви, оригінального мислення та самобутності. Так само наголошено, що мовлення вихователя відіграє ключову роль у цьому процесі, адже саме через нього дитина сприймає взірць. Тому вихователь має відповідально ставитися до своєї мовленнєвої культури, дотримуватися точності, чистоти та виразності, зазначене слугуватиме дітям прикладом, стимулюватиме різнобічне зростання й збагачуватиме словник.

У розвідці зауважено, що ці аспекти свідчать про необхідність більш детальної розробки змісту роботи з фразеологізмами в програмах дошкільної освіти, зокрема щодо формування в дітей мовленнєвих умінь та навичок, які забезпечують вільне й доречно використання фразеологічного матеріалу.

Ключові слова: фразеологія, старший дошкільний вік, словниковий запас, комплекс занять, дошкільна освіта, програма.

Iryna KUPINA

PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Teaching Philological Disciplines in Preschool, Primary and Special Education, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Alchevsky str., 29, Kharkiv, Ukraine, 61002

ORCID: 0000-0003-3009-1604

Iryna RADCHENIA

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Teaching Natural and Mathematical Disciplines in Preschool, Primary and Special Education, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Alchevsky str., 29, Kharkiv, Ukraine, 61002

ORCID: 0000-0003-2524-7109

Oksana MISHCHENKO

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at the Department Special Pedagogy, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Alchevsky str., 29, Kharkiv, Ukraine, 61002

ORCID: 0000-0002-6989-0537

To cite this article: Kupina, I., Radchenia, I., Mishchenko, O. (2024). Zbahachennia slovnyka ditei starshoho doshkilnoho viku frazeolohizmamy na poznachennia pryrody [Enriching the older preschool children's vocabulary with phraseological units denoting nature]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 11–15, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.2>

ENRICHING THE OLDER PRESCHOOL CHILDREN'S VOCABULARY WITH PHRASEOLOGICAL UNITS DENOTING NATURE

Today, in Ukraine, the safety and preservation of children's lives remain the priority areas of preschool education. First, COVID-19, and now a full-scale war, forced emigration of families with children – all this has affected the indicated area. Despite such challenging times, preschool educational institutions continue to work in extremely difficult conditions, the organization of the educational process is at a high level.

The article highlights the main aspects of work on enriching the vocabulary of older preschool children, determines the relevance, and outlines the tasks. In the scientific investigation, taking into account the scientific and methodological literature and current documents regulating the organization of the educational process in preschool educational institutions, the content of the concepts and terms «preschool education», «children's dictionary», «phraseology» is represented. A system of classes aimed at enriching the vocabulary of children of senior preschool age with the help of phraseological units to denote nature is manifested, their effectiveness is checked, the importance of phraseological units for enriching the vocabulary of children of senior preschool age is emphasized and the expediency of the developed classes is substantiated.

The study focuses on the significant importance of methodological work aimed at enriching the vocabulary of children, as well as the importance of using figurative expressions in their mental development. Thanks to figurative language units, children become acquainted with deep national traditions, cultural symbols, natural phenomena and the beauty of the Ukrainian language. This contributes to the development of their imagination, original thinking and identity. It is also emphasized that the teacher's speech plays a key role in this process, because it is through the teacher the child perceives the model. Therefore, the teacher must be responsible for their speech culture, adhere to accuracy, purity and expressiveness, which will serve as an example for children, stimulate all-round growth and enrich the vocabulary.

The research notes that these aspects indicate the need for a more detailed development of the work content with phraseological units in preschool education programs, in particular regarding the formation of speech skills and abilities in children that ensure the free and appropriate use of phraseological material.

Key words: phraseology, senior preschool age, vocabulary, set of activities, preschool education, program.

Актуальність проблеми. Збагачення словникового запасу дітей у закладі дошкільної освіти тісно пов'язане з розширенням загальних уявлень про навколишній світ, що сприяє не лише опануванню нових слів, а й глибшому усвідомленню їхніх значень. У процесі такої роботи важливим завданням є розкриття смис-

лового змісту й поглиблення розуміння вербалізації.

Одним із ключових напрямів удосконалення словникової роботи є застосування найбільш ефективних методів і прийомів для розширення лексичного запасу. Велику роль у цьому відіграє пояснення семантики слів у поєднанні

зі студіюванням фразеологічних одиниць. Фразеологізми допомагають уточнити, розмежувати та поглибити значення певного виразу, розширюючи комунікативні можливості дітей. Вони не тільки полегшують розуміння багатства лексичних засобів, а й сприяють розвитку вміння виражати свої думки й почуття більш точно та емоційно.

Національно-культурна специфіка народної творчості знайшла своє яскраве відображення в мовних одиницях, що викликає значний інтерес у багатьох дослідників. Історичний розвиток, природні умови, географічне розташування, економічний устрій, суспільні відносини, звичаї та традиції країни найповніше віддзеркалюються у фразеології. Фразеологічні одиниці зберігають багатий культурно-історичний зміст, що потребує комплексного вивчення із залученням знань із таких галузей, як мовознавство, країнознавство, історія, географія та економіка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні дослідження присвячені ретельному вивченню історико-етимологічних витоків українських фразеологічних одиниць, їхніх граматичних особливостей і структурно-семантичної будови. У цьому напрямі значний внесок зробили такі науковці, як В. Білоноженко, Т. Білосова, І. Гнатюк, А. Дмитренко, В. Калашник, О. Левченко, Л. Лисиченко, П. Редін, В. Ужченко, Д. Ужченко, Н. Щербаківа.

Для формування цілісного уявлення про мовну картину світу важливим є аналіз її аспектів, зокрема тих, що ословеснюються крізь призму фразеології: простір і час (П. Редін), воля (О. Яцкевич), пам'ять (Я. Купіна), граничність (І. Купіна), заможність (Т. Князь), мовчання (Н. Коловоротна), освіта (О. Ткаченко) стали темою окремих розвідок.

Праці сучасних українських лінгводидактів, зокрема О. Білан, А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій, Г. Лопатіної, О. Маленко, І. Мисан, І. Паласевич, Ю. Руденко, Н. Тарарак, М. Федорової, зосереджуються на розв'язанні актуальних питань навчання та виховання дітей дошкільного віку.

Мета дослідження – аналіз науково-методичного забезпечення лексико-семантичної роботи із фразеологізмами на позначення природи в закладах дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фразеологізми є важливим складником розвит

ку дітей, оскільки вони не лише збагачують словниковий запас, а й сприяють формуванню емоційного, образного й оцінного мовлення. У контексті дошкільної освіти використання фразеологічних одиниць допомагає дітям краще розуміти культурні коди та традиції української мови, а також удосконалювати абстрактне мислення.

Робота з фразеологізмами в ЗДО передбачає ознайомлення з образними висловами:

– вихователі мають звертати увагу на прості та зрозумілі для дітей фрази, які легко пояснити на прикладах чи за допомогою ситуацій: *під сонцем грітися* – насолоджуватися затишком або комфортом, *хвилюватися як море* – бути неспокійним або збудженим;

– навчати через гру. Ігрові методи є найбільш ефективними для роботи з дошкільнятами. Можна використовувати завдання на розпізнавання фразеологізмів у контексті, складання простих речень із зазначеними виразами або інсценування ситуацій: *як у воду канути* – безслідно зникнути;

– пояснювати значення. Оскільки фразеологізми не мають прямого значення, вихователю важливо надавати зрозуміле й доступне пояснення кожного виразу, спираючись на реалії життя: *крапля в морі* – щось дуже маленьке порівняно з великим, *як гриби після дощу* – про щось, що з'являється у великій кількості або дуже швидко.

Діти повинні навчатися використовувати фразеологізми у своєму мовленні, спочатку на рівні простих прикладів, а згодом – у більш складних ситуаціях. Читання текстів, що містять фразеологізми, допомагає дітям запам'ятовувати їхнє значення в контексті. Це сприяє природному засвоєнню фразеології, бо вихованці починають висловлювати свої думки яскравіше й виразніше, малюки краще розуміють підтексти й приховані значення. Через фразеологізми вони ознайомлюються з цінностями, світоглядом і традиціями народу.

Отже, інтеграція фразеологізмів у навчальний процес дошкільної освіти допомагає дітям закласти підвалини для успішного опанування мовою, розвивати емоційний і соціальний інтелект.

Для створення експериментальних завдань, спрямованих на збагачення словника дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами, урахувалися декілька ключових чинників. Основою слугували програмні вимоги, висновки,

спостереження вихователів і батьків, які відзначали позитивний вплив роботи з фразеологізмами на мовленнєвий розвиток дітей. Окрім того, були враховані вікові особливості дошкільників, зокрема їхня здатність оперувати образами у внутрішньому аспекті. Це відкривало можливості для засвоєння не лише конкретної лексики, але й абстрактних мовних одиниць.

Оскільки фразеологія є одним із найменш розроблених напрямів у дошкільній лінгводидактиці, виникала потреба в уточненні основних понять, що стосуються роботи з фразеологізмами. Це було зумовлено труднощами у визначенні їхнього значення та термінологічною плутаниною у фаховій літературі. Така систематизація знань дозволила забезпечити чітке розуміння завдань і методів роботи з фразеологізмами, зокрема формування в дітей навичок розпізнавання фразеологізмів у мовленні; збагачення словника дошкільників за допомогою фразеологізмів; розвиток здатності правильно використовувати фразеологізми у власних висловлюваннях (монологічних і діалогічних); формування мовного чуття та вміння розрізняти пряме й переносне значення слів.

Практичне засвоєння фразеологізмів відбувалося через спостереження реальних ситуацій, які діти могли описати за допомогою відповідних виразів. Це сприяло як розумінню значення фразеологізмів, так і використанню в мовленні.

Аудіювальний аспект експерименту був спрямований на розвиток у дітей здатності сприймати та розуміти фразеологізми в мовленні дорослих і ровесників. Прагматичний аспект акцентував увагу на стимулюванні активного використання цих мовних одиниць у щоденному спілкуванні. Такий підхід дозволяв розвивати мовленнєву активність і творчість дітей, сприяючи загальному збагаченню словника.

І. В. Мисан слушно зауважує, що «потрібно організовувати ігрові ситуації, де діти повинні були застосувати фразеологізми; не сприймаючи слів у фразі, дитина може зрозуміти тонкий відтінок думки із загального змісту мовлення; мовлення педагога має бути образним, містити народні вислови; образи засвоюються дітьми при ознайомленні з казкою; засвоєнню прислів'їв, приказок сприяє їх використання вихователем у відповідних ситуаціях так, щоб дитина розуміла зв'язок цих зворотів мовлення зі своїми діями; ні в якому разі не можна

вимагати від дітей заучувати образні вирази напам'ять; важлива правильність відбору творів народної творчості; за змістом вони мають бути близькими до життєвого досвіду дітей, віддзеркалювати предмети і явища, із якими вони найчастіше стикаються; необхідно дотримуватися поступовості в їх ускладненні як щодо їх змісту, так і мови; необхідно вибирати такі фразеологізми, значення яких буде зрозумілим дітям із контексту мовлення або при доступному їх поясненні; недоцільне введення в мовлення дітей великої кількості нової лексики» (Мисан, 2015, с. 92).

Ефективна робота з фразеологізмами для збагачення словника дітей старшого дошкільного віку базується на інтеграції цієї діяльності з загальним розвитком мовлення. У процесі навчання кожен фразеологізм відбирався з урахуванням його педагогічної цінності, потенціалу для збагачення словника дітей і можливості практичного використання в комунікативних ситуаціях.

Експериментальне навчання враховувало: індивідуальні особливості дітей – рівень їхнього мовленнєвого розвитку, особисті інтереси, емоційний стан; розмежування між пасивним і активним засвоєнням – діти поступово переходили від сприйняття та розуміння фразеологізмів до їх свідомого та доречного вживання; джерела фразеологізмів – перевага надавалася виразам із художньої літератури, фольклору, народних казок, що мають близький для дітей зміст.

Постійна практика забезпечувала багаторазову актуалізацію фразеологізмів у мовленні дітей, сприяючи їхній інтеграції в активний словник.

У процесі експерименту було залучено дидактичні ігри – ігри на розпізнавання фразеологізмів у тексті або створення словосполучень, що пояснюють значення виразу (*цвісти й пахнути, посадити дерево дружби*); обговорення текстів – під час читання або слухання казок і оповідань про природу вихователі виокремлював фразеологізми, пояснював значення, а потім разом із дітьми аналізував їхнє використання (*як сніг на голову, дощ як з відра*); творча розповідь – складання коротких історій або ситуацій за змістом фразеологізмів (*сонце правди зійшло, міцний як дуб*); малювання – ілюстрація фразеологізмів допомагала дітям краще зрозу-

міти їх образність і значення (*як ялинка взимку, жовтороте пташеня*); ігрові та навчальні ситуації – використання фразеологізмів під час рольових ігор, діалогів, організованих навчальних заходів (*мовчати як риба, як зграя сорок*).

Важливою умовою було частотне й доречне вживання фразеологізмів самим вихователем у спілкуванні з дітьми. Це слугувало взірцем багатого й правильного мовлення, до якого прагнули діти.

Така робота забезпечила розуміння фразеологізмів – діти починали усвідомлювати їхнє образне значення; активне вживання – фразеологізми ставали природною частиною мовлення дітей, розвиток мовленнєвих компетентностей – збагачення словникового запасу, поліпшення зв'язного мовлення.

Цей підхід інтегрував навчання з розвитком мовленнєвої культури та формуванням позитивного ставлення до української мови, сприяючи загальному особистісному зростанню дошкільників.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Використання фразеологізмів з метою збагачення словника старших дошкільнят є важ-

ливим етапом у формуванні їхнього образного й емоційно забарвленого мовлення. Цей феномен можна аналізувати як цілеспрямований лінгводидактичний процес, який містить різноманітні методи та прийоми, забезпечує здатність дитини розуміти й осмислювати мовні одиниці, активно використовувати фразеологізми у власних висловлюваннях для вираження емоцій, почуттів, оцінок. Спочатку діти сприймають фразеологізми через слухання, пояснення й обговорення, а згодом починають активно використовувати. Важливо, щоб вихователь допомагав дітям зрозуміти, як і в яких ситуаціях доречно вживати ті чи ті вирази. Фразеологізми розвивають здатність дітей мислити образами, що допомагає краще сприймати метафоричність мовлення.

Отже, фразеологізми не лише урізноманітнюють мовлення дітей, збагачують словник, а й сприяють їхньому загальному емоційному та культурному розвитку. Розвідка не вичерпує розв'язання зазначеної проблеми. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в дослідженні наступності роботи зі збагачення словника дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами на позначення виховання патріотизму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мисан І. В. Збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Переяслав-Хмельницький, 2015. 237 с.

REFERENCES:

1. Mysan I. V. (2015) Zbahachennia movlennia ditei starshoho doshkilnoho viku frazeolohizmamy [Enriching the speech of older preschool children's with phraseological units] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02. Pereiaslav-Khmelnyskyi, 237 p. (in Ukrainian).